

УДК 94:331.105.44-027.543(477) «1918/1939»

DOI: 10.26661/swfh-2018-50-033

Еволюція підходів історичної науки щодо вивчення міжнародної діяльності українських профспілок у міжвоєнний період

З.Р. Вітенко

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
svitanok93@mail.ru*

Ключевые слова:
солідарність, Профінтерн,
Комінтерн, профспілки,
інтернаціоналізм, історіографія.

На основі наукових праць та джерел у статті комплексно досліджено історіографію міжнародної діяльності профспілок у міжвоєнний період. Розкрито пропагандистську роль у даній темі цілої низки досліджень радянських науковців, була створена об'єктивно цілісна картина міжнародної діяльності радянських профспілок у 1920 – 1930-ті рр. XX ст.. Показано сучасні методи дослідження та вивчення нової проблематики даної теми українськими істориками. Охарактеризовано історичні періоди, протягом яких публікувалася наукова література по даній темі, встановлено відмінності та умови в яких проводилися дослідження.

Evolution of historical science approaches to study the international activities of Ukrainian Trade Unions in the interwar period

Z. Vitenko

National Pedagogical Dragomanov University

Key words:
solidarity, Profintern, Comintern,
trade unions, internationalism,
historiography.

The international activity of Ukrainian trade unions in the interwar period is little studied by Ukrainian researchers, and all previous attempts to study this topic have been implemented since the Soviet era. Also, its objective study was hampered by dogmatic stereotypes, excessive politicization of historical science. The works on this issue are written mainly in the historical-party channel. It is characterized by a detailed selection of facts, which reinforced the ideology of the idea of proletarian internationalism and concealed the negative points.

On the basis of scientific works and sources, investigated the historiography of the international activity of trade unions in the interwar period. The advocacy role was disclosed in this topic of a number of researches of Soviet scientists. The objective and coherent picture of the international activity of Soviet trade unions in the 1920s-1930s of the 20th century was created. The modern methods of research and exploring new issues by Ukrainian historians are shown in this article.

The historical periods during which scientific literature was published, the differences and conditions in which the research was conducted are described.

The article comprehensively studied the questions of establishing the evolution of the approaches of the historical science of the USSR to explain the phenomenon of the international activity of trade unions in the 1920's and 1930's of the twentieth century and the study of the historiographical problem by Ukrainian scientists after gaining independence by Ukraine.

That's why, the conducted historiographical analysis leads to the conclusion: in the study of the history of trade unions not only accumulated a large array of factual information, but also in the second half of the 90-ies began a qualitative shift, which brought the historiography of the problem to a new level.

Актуальність даної статті полягає в тому, що дана тема є мало вивченою українськими дослідниками, а всі попередні спроби дослідження «Міжнародної діяльності радянських профспілок у міжвоєнний період в радянській історіографії» були здійснені ще за радянської доби. Також її об'єктивному вивченню перешкождали догматичні стереотипи, надмірна політизація історичної науки. Робота з даної проблематики написана в основному в історико-партійному руслі, для нього характерний детальний відбір фактів, що підкріплював ідеологію ідеї пролетарського інтернаціоналізму і приховував негативні моменти.

Наразі відкрилися можливості критичного переосмислення тенденційно висвітлених і замовчуваних радянською історіографією проблем та їх досліджень, створити об'єктивну цілісну картину міжнародної діяльності радянських профспілок у міжвоєнний період.

Мета статті – полягає у комплексному вивченні питання встановлення еволюції підходів історичної науки СРСР, щодо пояснення феномену міжнародної діяльності профспілок у 1920-1930-х рр.. ХХ ст.. та вивчення історіографічної проблеми даної тематики українськими науковцями після здобуття Україною незалежності.

Аналізуючи творчий доробок істориків, який на сьогоднішній день складає значний багаж узагальнюючих і монографічних досліджень, документальних і науково-популярних збірників, брошур і статей, присвячених міжнародній діяльності радянських профспілок у міжвоєнний період, умовно можна виділити такі історіографічні етапи означеної проблеми, як: перший – 1920-ті – початок 1930-х років, другий – друга половина 1950-х – перша половина 1970-х, третій – друга половина 1970-х – 1980-ті роки., четвертий – починається із 1991 р. із здобуттям Україною незалежності і триває до наших днів.

Публікації з питань, пов'язаних з міжнародною діяльністю українських профспілок у міжвоєнний період, стали з'являтися в перші роки після жовтневого більшовицького перевороту 1917 року. Їх автори були не професійні дослідники, а організатори і керівники самих організацій. У працях 20-х років найчастіше відображено обставини виникнення профспілкових організацій, їх завдання, основні етапи розвитку. Події висвітлювалися в більшості випадків з точки зору партійно-радянської пропаганди.

Література 30-тих років написана в дусі тоталітарної системи. Уповдовж 30-тих років спостерігається зниження рівня правдивості, інформаційної насиченості, об'єктивного аналізу

у публікаціях. Видання 30-х років вимагають до себе критичного підходу, оскільки факти в них навмисно перекручувалися, історичні події фальсифікувалися [1, с.5-6].

В 20-30 рр. було написано декілька наукових робіт про світовий профспілковий рух, в яких аналізується зовнішня діяльність радянських профспілок, їх тактика та завдання. Це перш за все праці Г.Димитрова, С.А. Лозовського, О.А. Пятницького та інших дослідників міжнародного профспілкового та робітничого руху. Також водночас можна відмітити, що праці спеціально по міжнародній діяльності профспілок СРСР вийшло дуже мало, в більшості випадків їх науковий рівень написання був на низькому рівні, ці праці мали скоріше практичний, пропагандистський, ніж науковий характер. Автори розглядали предмет свого дослідження через призму пролетарської солідарності, тому їх доробки потребують критичного ставлення [2].

В 1920-х рр.. проблему боротьби профспілок СРСР і профспілкового руху за єднання світового пролетаріату було висвітлено в роботах таких авторів як: І. Юзефовича «Интернационал профессиональных союзов», Д. Мануїльського «О единстве мирового профессионального движения», С. Мстиславського «Профсоюзы и их международное объединение», С. Сорбонского «Этапы развития международного профдвижения» [3], в них наведена діяльність різних профспілкових організацій міжнародного пролетаріату, розкрита тенденція розвитку професійних союзів, головна ідея цих праць була сповнена ідеологічними мотивами та спрямована на єднання світового профспілкового руху.

В деяких дослідженнях 1920-х рр.. головна увага надавалася вивченню профспілкового руху в зарубіжних країнах і майже не вивчалася діяльність радянських профспілок. Особливо характерно це для праць П. Ледера, С. Мстиславського і С. Сорбонського. автори дали детальний аналіз тактики зарубіжних профспілок, а принципи діяльності радянських профспілкових організацій вони висвітлили поверхнево.

Матеріал по вивченню діяльності радянських профспілок в 1920-х рр.. містять видання ВЦРПС і Профінтерна, керівниками ЦК галузевих профспілок М.Я. Аплетінім, Г.П. Ачкановим, В. Ваксовим, І. Чірковим [4]. В багатьох роботах перш за все розглядається проблеми та стан світового профруху в цілому по окремим професіям, в них наводяться матеріали про участь представників профспілок СРСР на народних радах, конференціях, про переписку ВЦРПС із керівництвом Амстердамського

інтернаціонала, лідерами національних профспілкових об'єднань європейських країн, про кореспондентські зв'язки радянських профспілок із зарубіжними робітниками. Ці публікації цікаві перш за все тим, що були написані керівними, робітниками радянських профспілок, очевидцями тих подій, про які вони розповідають. Так при підготовці окремих сюжетів автори користувалися поточними матеріалами, які не завжди потрапляли до архівосховищ і тому ці видання залишалися єдиними свідченнями зображених у них подій.

Діяльність радянських профспілок в боротьбі за мир, проти загрози фашизму і війни подано в книгах О.А. Пятницького, С.А. Лозовського. Цінними дослідження являються роботи Г. Литвина, М. Лукянова [5], в яких висвітлені проблеми взаємовідносин радянських профспілок із французькими, англійськими та японськими профспілками.

Загалом, для публікацій цього періоду була притаманна низка недоліків, що виникала через обмежену джерельну базу, схематизм, зображення подій переважно на рівні партійної пропаганди. В 1920-1930-х рр. дужо мало було написано публікацій, в яких розглядалася діяльність радянських профспілок в сфері міжнародної діяльності. Форми, методи та способи надання матеріальної та моральної допомоги закордонним робітникам з боку робітників СРСР та їх профспілкових організацій не були достатньо проаналізовані. Джерельна база історичних робіт міжвоєнного періоду, присвячених радянським профспілкам, була занадто вузькою, архівні фонди майже не використовувались. Але незважаючи на всі недоліки притаманні літературі цього періоду, вона має і свої плюси. Вона є особливим первинним джерелом інформації. Адже під час підготовки автори мали змогу користуватися матеріалами, які в наслідок різних подій не збереглися, а відтак не можуть бути залученими з жодного іншого джерела.

Таким чином, незважаючи на беззаперечний інтерес дослідників 1920-х – 1930-х рр. до міжнародної діяльності радянських профспілок, їхні праці не мають вичерпного характеру, оскільки позбавлені комплексного підходу до вивчення проблеми та переповненні пропагандою, яка не висвітлювала реальний стан дійсності. Проте заслуговують на дослідження, адже деякі праці являються єдиним джерелом до вивчення даної проблематики.

Початок 50-х рр. характеризується послабленням уваги дослідників до історії міжнародної діяльності профспілок. В середині 1950-х рр. не видавались масштабні роботи про міжнародну

діяльність радянських профспілок в 1920-1930-х рр. виходили лише окремі пропагандистські роботи з історії та поточної роботи профспілкових організацій, що представляли, здебільшого, політизовану обробку звітів діяльності цих організацій. Після XX з'їзду КПРС, ситуація змінилася, дану тему стали розглядати під іншим кутом історичного трактування. Щоразу більше уваги приділялося міжнародним зв'язкам громадських об'єднань [6, с. 15-16].

На середину 1950-1970-х рр. припадає другий етап розробки даної проблеми. Розвінчання культу особи Сталіна сприяли розширенню кола досліджуваних проблем, значно збагатилась історична та джерельна база даної теми, як в кількісному так і в якісному значенні. Збільшилось видавництво публікацій історико – робітничих і профспілкових документів. Матеріали XX – XXIV з'їздів КПРС, сприяли розвитку вивчення історії робітничого руху і його організацій. Так в науковий обіг було введено велике число раніше не опублікованих або малодоступних документів і матеріалів по даній темі.

Слід відмітити праці Г.В. Шумейко, Ф. Волкова, Б.Я. Михайлова, О.В. Меньчикова, Н.В. Черепеніна, Г.П. Морозова [7] в яких поданий великий фактичний матеріал, який характеризує міжнародну діяльність радянських профспілок їх боротьбу за об'єднання міжнародного профспілкового руху. В цих працях наведені методи і форми роботи профспілок по розвитку пролетарської солідарності та інтернаціоналізму, встановлення контактів із робітничими союзами Англії, США, Франції.

В 1960-х рр. було опубліковано декілька робіт в яких в тої чи іншій мірі розглядалась міжнародна діяльність радянських профспілок, розширилась та поглибилась проблематика її вивчення. Значною працею являється книга М. Мухтасипова «Советские профсоюзы в период завершения строительства социалистического общества», в якій він спробував проаналізувати міжнародну діяльність радянських профспілок в 1918 – 1939-х рр. XX ст. Дослідник у своїй праці розглядає різні аспекти діяльності профспілкових організацій. Окрему увагу приділено допомозі світовому робітничому рухові радянськими робітниками. Автор хоч і подає аналіз викладених подій, він висвітлює тільки з одного боку процеси інтернаціонального пролетарського руху матеріальної допомоги світовому пролетаріату з боку радянського робітничого руху. Слід відзначити також І. Маркова «Советские профсоюзы в период завершения строительства социалистического общества». В якій є розділ у якому розповідається про діяльність радянських

профспілок за утворення міжнародного профспілкового руху в 1935-1937-х рр. При вивченні міжнародної діяльності радянських профспілок має інтерес стаття В.А. Кузько «В.И. Ленин и создания Красного интернационала профсоюзов – Профинтерна (1920-1922 гг.)» [8], в якій використанні матеріали з Центрального партійного архіву, інтернаціональній роботі профспілкового керівництва.

Також можна відмітити книги «История профдвижения СССР» і «История профсоюзов СССР» [9]. Вони дають систематичний виклад міжнародної роботи радянських профспілок на всіх етапах розвитку міжнародного профспілкового руху.

Міжнародна діяльність радянських профспілок в період між двома світовими війнами в більшій чи меншій мірі знайшла своє відображення в таких роботах як: І.П. Жмихова «Советские профсоюзы в авангарде борьбы международного профсоюзного движения», І.П. Жмихова, В.А. Королькова «Борьба профсоюзов СССР за международное профсоюзное единство», К.А. Гусейнова «Интернациональные связи профсоюзов СССР с профсоюзами Азии и Африки», Б.Генкіної «Интернациональные связи рабочего класса в годы восстановительного периода (1921-1925 гг.)» [10], які були присвячені перш за все інтернаціональним зв'язкам профспілок СРСР.

З другої половини 70-х років вивчення даної теми активізувалося. Увагу істориків стали все більше приваблювати такі сторони проблеми, як солідарність профспілок УСРР із революційним та антифашистким рухом пролетаріату у капіталістичних країнах. В цьому плані відповідають окремі розділи монографій М.І. Горлача [11], Статті М.В. Бельської [12], В.П. Бондаря, та інших українських істориків. Окремі сюжети теми висвітлені в працях А.Є. Іоффе, Л.С. Озерова, А.М. Герасимова [13], а також у фундаментальній праці А.Н. Панкратова «Международная деятельность советских профсоюзов 1918 – 1941 гг.» [14].

Таким чином можна сказати, що у публікаціях 1960-х – 1970-х років збільшується кількість використаних у дослідженнях архівних документів, які стають доступнішими для істориків, однак висновки все ще носили стереотипний характер. Праці відповідали завданням пропаганди політичного курсу правлячої партії. Основна увага приділялася висвітленню керівної ролі комуністичної партії, яка розглядалась, як ядро політичної системи більшовицького суспільства, керівником й організатором всього життя країни.

У 1980-х рр.. окремі аспекти теми, а саме деякі питання міжнародної діяльності ВРПС,

республіканських галузевих профспілкових комітетів і профорганізацій ряду промислових підприємств України в роки перших п'ятирічок частинно відображені в історико-партійній літературі [15], монографіях [16], дисертаціях [17] і статтях [18] багатьох радянських істориків.

Із публікацій 1980-х рр.. викликають інтерес колективні монографії істориків Москви, Києва, Харкова «Движение солидарности трудящихся, 1924 -1932 гг.», і «Международная солидарность трудящихся в борьбе против фашизма и войны, 1933-1937 гг.» [19], а також дослідження Ю.А. Львуніна «Интернационализм в действии» [20]. В перших двох роботах сюжет інтернаціональної діяльності українських профспілок розглянутий на фоні вивчення проблеми пролетарської солідарності в світовому масштабі, то в третій роботі Львуніна розглядаються багато численні факти міжнародної роботи профспілкових організацій Радянської України.

Об'єктом пильної уваги науковців була діяльність української секції «Міжнародної червоної допомоги» революціонерам. У науковій розвідці В.К. Гусарова простежується становлення й розвиток мопрівського руху в УСРР. В численних статтях В.В. Іваненка, здійснюється детальний аналіз змісту, форм і методів політичної роботи МОДРУ України в 1933 – 1937-х рр. автори цих публікацій зосереджували свої увагу на розгляді таких напрямків діяльності мопрівських осередків, як шефська робота, участь в кампаніях допомоги зарубіжному пролетаріату, міжнародне листування, обмін делегаціями [21].

У цілому наукові дослідження історії міжнародної діяльності профспілок цього етапу зберігали екстенсивний характер: роботи мали описову спрямованість, увага авторів охоплювала нові регіони і питання, розширювалися хронологічні рамки. До кінця 80-х рр.. історія міжнародної діяльності профспілок залишається вивченою лише фрагментарно. Поза розглядом залишилися питання тоталітарної пропаганди та її негативний вплив на суспільство.

Не заперечуючи значення зібраного радянськими дослідниками фактичного матеріалу, слід відзначити його обмеженість, обумовлену усталеною ідеологічною концепцією і відсутністю тенденції до розширення проблематики, в силу чого накопичувався обсяг об'єктивно непроаналізованої інформації.

Підбиваючи підсумки огляду історичних досліджень радянської доби про міжнародну діяльність профспілок УСРР у міжвоєнний період, необхідно відзначити, що значна їх частина втратила

своє наукове значення, адже дані дослідження були написані в ідеологічному тоталітарному дусі, прославляли радянську владу. Використовувались не всі архівні документи, а лише ті що підходили під заздалегідь заідеологізовані схеми. Поза увагою науковців залишилися вивчення причин реорганізації, розукрупнення профспілок та репресій щодо їх активу в 30-ті роки.

Новий етап вивчення історії міжнародної діяльності українських профспілок у міжвоєнний період розпочинається із здобуттям Україною незалежності у 1991 році. Можливості подолання концептуальних хиб радянської історіографії з'явилися після падіння компартійної диктатури в СРСР. Проте в першій половині 90-х років інтерес вітчизняних істориків до профспілкової проблематики зник. Щоправда, на початку останнього десятиріччя минулого століття ще виходили поодинокі праці з історії робітничого класу, підготовка яких була започаткована в попередні роки.

Пошук нових підходів до вивчення історії профспілкового руху намітився в українській історіографії. Відповідно змінилася тематика наукових досліджень. Українських істориків зацікавили проблеми, що набули політичної актуальності у зв'язку з проголошенням курсу на суспільну демократизацію.

Одним із перших досліджень з історії міжнародних зв'язків робітничого класу УСРР в 20-30-х рр.. XX ст.. є монографія В.В. Іваненка й А.Г. Голуба «Джерела народної дипломатії». Книга містить значний матеріал історії солідарності робітників УСРР із зарубіжним світом. Наведенні форми, методи інтернаціональних зв'язків робітничого руху [22].

У 2002 р. вийшла друком колективна праця українських істориків, що охоплює майже сторічну історію профспілкового руху на українських тернинах. У фундаментальній праці Д.М. Балан, характеризував участь профспілок у міжнародному русі та їх вплив на іноземних робітників, що працювали на підприємствах Української СРР [23].

Більш системні і ґрунтовні праці по цій проблемі заявили протягом останнього десятиліття. Ґрунтовні дослідження діяльності профспілкових організацій України в 1920-х роках належать О. М. Мовчан, яка підготувала монографію «Українські профспілки і радянська держава в 20-ті роки» та «Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (20-ті рр.)». Як зазначає історик, профспілки протягом 20-х років минулого століття перебували під пильною увагою влади. Правляча партія різними методами контролювала їх діяльність [24].

Зокрема, вивченню громадських об'єднань присвячено монографію М. А. Журби, «Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20 – 30 рр. XX ст.)». Історик відзначає, що 1920-ті роки були часом певної лібералізації суспільного життя, однією з ознак якої була активна діяльність громадських об'єднань. У монографії міститься розділ присвячений міжнародним зв'язкам сільських професійних організацій із зарубіжним робітничим рухом.

В монографії «Громадські об'єднання України та зарубіжний світ (20-30-ті роки XX століття)» висвітлена історія громадських організацій УСРР у 1920-х – 1930-х рр.. XX ст.. Наведений цінний матеріал щодо профспілок України та їх форм міжнародною діяльності яка проявлялася у листуванні з зарубіжним пролетаріатом, збором коштів та продовольства на допомогу страйкових рухів за кордоном, шефством над політв'язнями, прийомом іноземних робітничих делегацій, та працею іноземних робітників на підприємствах УСРР.

В іншій монографії М.А. Журби, Н.М. Черніговець, «На темному боці місяця. Зваблені інтернаціоналізмом» наведені матеріали масової рееміграції в УСРР, створення численних сільськогосподарських комун, проаналізовані причини, приїзду, показана державна політика стосовно реемігрантів. Також в монографії відведений розділ міжнародним зв'язкам радянської громадськості із зарубіжним пролетаріатом [25].

Слід також відзначити докторську дисертацію С.М. Свистовича «Громадські об'єднання України в політиці більшовицького режиму 20-30-х років XX століття», в якій подається інформація про створення та діяльність громадських організацій України у міжвоєнний період. Останній розділ дисертації містить цінний матеріал про міжнародну діяльність українських профспілок та показує їх місце у світовому профспілковому русі.

У статті С.М. Свистовича «Міжнародні зв'язки українських профспілок у політиці більшовицького режиму (20-30-ті роки XX ст.)», наведено цінний матеріал про створення Профінтерну та його боротьба з Амстердамським інтернаціоналом за єднання світового профспілкового руху. Наведено матеріали про міжнародну діяльність профорганізацій працівників освіти, транспортників та працівників пекарної промисловості. Також проаналізовані методи та форми міжнародної діяльності профспілок.

Комплексний, узагальнюючий характер має монографія С. М. Свистовича «Громадський вимір соціалістичного експерименту в Україні (20 – 30 рр. XX ст.)», в якій зроблено аналіз всієї системи

громадських об'єднань, що діяли на території України протягом 1920-х – 1930-х років. Історик, по-перше, запропонував розлогу типологізацію громадських об'єднань. По-друге, проаналізував їх організаційну структуру, правовий статус, фінансування, політико-правові засади функціонування. Особливо показані профспілки та їх форми та методи міжнародної діяльності [26].

Таким чином, проведений історіографічний аналіз дає підставу зробити висновок: у вивченні історії професійних спілок не тільки накопичений великий масив фактичних відомостей, але

й з другої половини 90-х років почалося якісне зрушення, що вивело історіографію проблеми на новий рівень. З'явилися цікаві дослідження, які з нових позицій висвітлюють окремі питання історії радянських профспілок. Разом з тим, історію міжнародних зв'язків українських профспілок у міжвоєнну добу не можна вважати вивченою на достатньому рівні. Дотепер інформація має розрізнений характер, не складено цілісного уявлення, існує багато прогалин, не достатньо вивчені механізми зовнішньої діяльності профспілок на різних етапах свого розвитку.

Джерела та література

1. Журба М.А. Громадські об'єднання України та зарубіжний світ (20-30-ті роки ХХ століття) : монографія / М.А. Журба. – Київ: МП Леся, 2010. – 180 с.
2. Дмитров Г.Я. Наступление фашизма и задачи Коммунистического интернационала в борьбе за единство рабочего класса против фашизма / Г.Я. Дмитров. – М., 1935. – 106 с., Пятницкий О. Мировой экономический кризис, революционный подъем и задачи секций Коминтерна / О. Пятницкий. – М., 1933. – 100 с., Лукянова М. Как борются японские рабочие / М. Лукянова. – М., 1935. – 45 с.
3. Юзефович И. Интернационал профессиональных союзов / И. Юзефович. – М., 1921. – 40 с., Мануїльський Д. О единстве мирового профессионального движения / Д. Мануїльський. – Харків. 1924. – 110 с., Мстиславський С. Профсоюзы и их международное объединение / С. Мстиславський. – М., 1925 – 145 с.
4. Аплетин М.Я. Международное учительское движение / М.Я. Аплетин. – М., 1925. – 75 с., Ачканов Г. международное движение транспортников / Г. Ачканов. – М., 1927. – 60 с.
5. Дмитров Г.Я. Наступление фашизма и задачи коммунистического Интернационала в борьбе за единство рабочего класса против фашизма / Г.Я. Дмитров. – М., 1935. – 106 с., Лозовський А. Десять лет борьбы за Профинтерн / А. Лозовський. – М., 1930. – 30 с., Пятницкий О. Очередные задачи международного профдвижения / О. Пятницкий. – М., 1930. – 36 с.
6. Панкратов А. Международная деятельность советских профсоюзов (1918-1941) / А.Панкратов-Горьський: Волго – Вятское книгоиздательство, 1972. – 480 с.
7. Шумейко Г. Борьба за единство рабочего класса и профсоюзное движение Г. Шумейко. – М., 1956. – 210 с., Волков Ф.Д. Англо-Советские отношения 1924-1929 гг. / Ф.Д. Волков. – М., 1958. – 185 с., Михайлов А.Я. Конгрес производственных профсоюзов США / А.Я. Михайлов. – М., 1959. – 86 с., Меньчиков О.В. Деятельность КПСС по восстановлению трудящихся в духе пролетарского интернационализма в первой годы новой экономической политики / О.В. Меньчиков. – М., 1959. – 211 с., Черепнин Н.В. Из опыта работы партии по укреплению братских связей советских и зарубежных рабочих в годы первой пятилетки / Н.В. Черепнин. – М., 1959. – 123 с.
8. Мухтасипова М. Советские профсоюзы в период завершения строительства социалистического общества. – М., 1966., Марков И. Советские профсоюзы в период завершения строительства социалистического общества / И. Марков. – М., 1952. – 201 с. Кузько В.А. В.И. Ленин и создание Красного интернационала профсоюзов – Профинтерна / В.А. Ленин. – М., 1970. – 140 с.
9. История профдвижения СССР. – М., 1961. – 662 с.
10. Жмыхов И.П. Советские профсоюзы в авангарде борьбы международного профсоюзного движения / И.П. Жмыхов. – М., 1949. – 47 с., Жмыхов И.П. Корольков В.А. Борьба профсоюзов СССР за международное профсоюзное движение / И.П. Жмыхов. – М., 1957. – 120 с., Гусейнов К.А. Интернациональные связи профсоюзов СССР с профсоюзами Азии и Африки / К.А. Гусейнов. – М., 1965. – 182 с.
11. Горлач М.І. Вірна опора партії комуністів: Профспілки України у боротьбі за здійснення Ленінського плану комуністичного будівництва / М.І. Горлач. – К., 1966. – 319 с.
12. Бельська М.В. Пролетарська солідарність робітників України з трудящими зарубіжних країн. // Укр. Істор. Журн. – 1965. – №10. – С. 60 – 67.
13. Иоффе А.Е. Интернациональные, научные и культурные связи Советского Союза, 1928-1932 гг. // А.Е. Иоффе. – М., 1969. – 200 с., Озеров Л.С. Строительство социализма в СССР и международная пролетарская солидарность, 1927-1937 гг. / Л.С. Озеров. – М., 1972. – 236 с., Герасимова А.М. Интернациональные связи советских моряков 1921-1937 гг. / А.М. Герасимова. – Л., 1973. – 232 с.
14. Панкратов А. Международная деятельность советских профсоюзов (1918-1941) / А.Панкратов-Горьський: Волго – Вятское книгоиздательство, 1972. – 480 с.

15. Сила інтернаціонального гарту: Діяльність партійних організацій України по інтернаціональному вихованню трудящих. / Авт. кол.: Л.П. Нагорна. – К., 1983. – 318 с.
16. Озеров. Л.С. Дело трудящихся всех стран: международная солидарность трудящихся СССР и зарубежных стран в период строительства социализма в СССР Л.С. Озеров. – М., 1978. – 214 с.
17. Кушынская С.В. Интернациональная солидарность трудящихся Советской Украины с антифашистской борьбой пролетариата Европы 1933-1937 гг. / Дис. Канд. ист. наук. – К., 1982. с. 284., Шаповалова Н.С. Участие рабочих Украины в интернациональных связях Советского Союза с трудящимися зарубежных стран 1926 – 1932 гг. / Дис.... канд. ист. наук. – Харьков. 1982 – с.320.
18. Забарко В.М. Сторінки історії міжнародного антивоєнного руху. // Укр. Істор. Журн. – 1981. – №8. – С. 92 – 99.
19. Движения международной солидарности трудящихся, 1924-1932 гг. / Л.Г. Бабиченко, В.А. Враздий, Б.М. Забарко. – К., 1980. – 395 с., Международная солидарность трудящихся в борьбе против фашизма и угрозы войны, 1933-1937 гг. / А.Н. Шлепаков, В.Н. Гулевич. – К., 1984. – 317 с.
20. Львунин Ю.А. Интернационализм в действии / Ю. А. Львунин – М., 1985. – 189 с.
21. Гусаров В.К. Становлення МОДР на Україні (1922 – 1925 рр.) / В.К. Гусаров // Укр. Істор. Журн. – 1972. – №11. – С. 63 – 70., Іваненко В.В. З досвіду діяльності української організації МОДР по зміцненню інтернаціональних зв'язків з трудящими зарубіжних країн (1933-1937 рр.) / В.В. Іваненко // Укр. Істор. Журн. – 1972. – №11. – С.71 – 81.
22. Іваненко В.В. Джерела народної дипломатії: Міжнародні зв'язки трудящих України в 20-30 рр. / В.В. Іваненко. – Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1992. 159 с.
23. Нариси історії професійних спілок України / Федерація профспілок України. Головний редактор О.М. Стоян, керівник авторського колективу О.П. Реєнт. – Київ. 2002. 720 с.
24. Мовчан О. Українські профспілки і радянська держава в 20-ті роки / О. Мовчан. – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – 278 с. Мовчан О. Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (20-ті рр.) / О. Мовчан. – К.: Інститут історії України НАН України, 2004 – 420 с.
25. Журба М.А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 рр. ХХ ст.) / М.А. Журба. – Київ: Науковий світ, 2002. – 455 с. Журба М.А. Громадські об'єднання України та зарубіжний світ (20-30-ті роки ХХ століття) : монографія / М.А. Журба. – Київ : МП Леся, 2010. – 180 с. Журба М.А. Черныговець Н.М. На темному боці місяця. Зваблені інтернаціоналізмом. – Київ: Неопалена купина, 2013. – 377 с.
26. Свистович Степан Михайлович. Громадські об'єднання України в політиці більшовицького режиму 20-30-х років ХХ століття. : Дис... д-ра наук: 07.00.01 - 2007. Свистович С.М. Міжнародні зв'язки українських профспілок у політиці більшовицького режиму (20-30-ті роки ХХ ст.)// гілея випуск 47. С 72 – 86. Свистович С. Громадський вимір соціалістичного експерименту в Україні (20 – 30 рр. ХХ ст.) / С. Свистович. – К.: Варта, 2007. – 568 с.